

Enkeltfundne mønter - tab eller tilfældigheder?

Jens Christian
Moesgaard



I vore dage arbejder arkæologen oftest stratigrafisk. Det betyder, at han lag for lag graver sig tilbage gennem de ophobede rester af tidligere begivenheder. Hvor arkæologen i starten af århundredet groft sagt blot fritlagde borgens eller kirkens fundamenter for at tegne en grundplan, vil hans efterfølger idag først grave og registrere et nedrivnings- eller brandlag, dernæst et eller flere beboelseslag og til sidst bygningslagene såsom fundamentsgrøfter, stolpehuller og niveleeringslag. Genstande registreres under det lag, hvor de er fundet. Således kan de bruges til datering af de begivenheder, som lagene svarer til.

Mønter udgør en vigtig fundgruppe. Dagens fødselar har stået for bestemmelse og udgivelse af store mængder fundmønter, ligesom han har benyttet disse til beskrivelse af mangfoldige sider af datidens møntforhold. Det vil derfor være naturligt at hylde ham ved at behandle et aspekt vedrørende fortolkningen af denne fundgruppe. De oplysninger, som den ovenfor beskrevne udgravningsmetode knytter til hver enkelt fundmønt, kan nemlig også bruges til at fortolke, hvorfor og hvordan en mønt er havnet i jorden. Det er naturligvis vigtigt at vide for at afgøre, hvad man kan benytte fundmaterialet til.

Engelske numismatikere er førende i benyttelsen af enkeltfundne mønter til belysning af møntomløbet, dvs. pengemassens sammensætning, dens størrelse samt ændringer heri over tid (f. eks. Blackburn 1993; Metcalf 1998). Man har imidlertid brug for et stort antal fund for at kunne foretage analyserne på et statistisk forsvarligt grundlag. Derfor kan man ikke nøjes med veldokumenterede udgravningsmønter, men må også inddrage tilfældige løsfund og detektorfund. Fund, der bevisligt kommer fra grave, bygningsofre eller andre kultiske kontekster, der er underlagt ikke-økonomiske faktorer, udelukkes. De resterende fund benyttes ud fra den implicite forudsætning, at mønterne er havnet i jorden ved tilfældige tab i forbindelse med økonomiske transaktioner, såsom betaling ved handel. Denne antagelse støttes af det faktum, at aldersfordelingen af mønter er nogenlunde ens på de pladser, der har givet møntfund af en vis størrelsesorden.

Heroverfor har den polske numismatiker Stanislaw Suchodolski indvendt, at der kan være mange grunde til, at mønter havner i jorden, der ikke er direkte knyttet til daglig brug af mønter i økonomiske transaktioner. Han giver en lang liste af veldokumenterede tilfælde. Han diskuterer imidlertid ikke, om der er tale om udbredte fænomener (Suchodolski 1996). Hvis det er tilfældet, mister materialet sin repræsentativitet og vil ikke kunne bruges til at belyse møntomløbet.

Vejen frem i denne diskussion må være at gå ind på en bedømmelse af hver enkelt type fundomstændigheds relative vægt i det samlede billede. Det kan ske ved at samle præcise fundoplysninger om så mange udgravningsmønter som muligt. Det vil være rimeligt at antage, at det herved fremkomne billede stort set også er gyldigt for de ikke-dokumenterede løsfund og detektorfund.

Analysen i det følgende bygger på en række udgravninger i Normandiet, dækkende middelalder og nyere tid, samt enkelte antikke lag.

En grundlæggende skillelinje i arkæologien går mellem fund in situ (primære fund) og fund fra forstyrrede sammenhænge (sekundære fund). Eksempler på den

første kategori kan være en mønt i en grav eller en mønt, der findes præcis på stedet, hvor den i sin tid blev tabt. Sidstnævnte er naturligvis en god kilde til møntomløbet historie. Den anden kategori består bl. a. af mønter i opfyldnings- eller niveleeringslag, hvor der sagtens kan have været endog meget gamle og ikke længere gangbare mønter i den benyttede jord. Disse mønters forhold til møntomløbet er meget sværere at bestemme. Det bør understeges, at et niveleeringslag, der må betegnes som sekundært i forhold til fundet af en mønt, kan være primært i forhold til stedets bygningshistorie. Bedømmelsen er ikke fast, men kommer an på, hvad man vil undersøge.

Denne teoretisk klare skillelinje må i virkelighedens verden ofte bero på et skøn. Jeg har forsøgt at gøre det i sektion I i tabel 1. Det fremgår, at op imod 80% af mønter kommer fra sekundære sammenhænge. Dette høje tal er oven i købet i underkanten, idet opfyldnings- og ødelæggelseslag oftest graves mindre grundigt end deciderede beboelseslag. Derfor må man forestille sig, at arkæologerne her kan overse mønter, hvilket da også bekræftes, når man efterundersøger udgravningernes jorddynger med metaldetektor. Landsbyudgravningen ved Grosley og klosterudgravningen i Saint-Martin-de-Boscherville viser, at der her er bedre muligheder for at finde mønter på plads. Det forekommer naturligt, idet der er blevet rodet mindre i jorden ved byggeaktivitet og lignende på landet end i byen. Forskningsgravninger som disse to giver også bedre resultater end nødudgravninger.

Lad os nu se på, hvilke slags arkæologiske lag der indeholder mønter. Her må fortolkningen endnu engang ofte bero på et skøn (tabel 1, sektion II). Det fremgår tydeligt, at byggeaktivitet tegner sig for en endog meget stor del af materialet. Det kan forklares ved de store jordmasser, der herved bliver flyttet. Nogle mønter befandt sig heri i forvejen, andre er tabt under arbejdet og har ikke kunnet genfindes i roderiet. Nogle få mønter findes i selve murværket (Saint-Martin-de-Boscherville, Evreux og Rouen). Her kan man forestille sig tilfældig tab eller bevidst nedlæggelse som bygningsoffer. I Grosley fremkom en mønt mellem fliser i et arnested, hvilket kunne være et lykkebringende offer (Suchodolski 1996, s. 323-24).

Mønternes aldersfordeling på de enkelte udgravninger viser ligeledes, at mønter præget under perioder med heftig byggeaktivitet er kraftigt overrepræsenterede i forhold til den typiske kronologiske fordeling af fundmønter, der for Frankrig vedkommende er blevet etableret af Bompaire og Pilet-Lemière (1995). Dette er specielt tydeligt for Saint-Martin-de-Boscherville (byggeaktivitet i 1100- og 1600-tallet), Evreux (1200- og 14/1500-tallet), Rouen (1300- og 1600-tallet) og Saint-Philbert (ca. 1050, ca. 1500). Det betyder, at en lille gruppe mønter fra en enkelt mindre udgravning ikke kan tages som et udsnit af møntomløbet på stedet, idet "hverdagsperioderne" vil være underrepræsenterede i forhold til byggeperioderne.

Mønter fra gulve, gårdspladser m.v., der ellers ville have været det bedste materiale til beskrivelse af møntomløbet, er desværre sjældne. Det skyldes nok, at man ved rengøring genfandt de tabte mønter, eller at de røg ud med affaldet. Der er eksempler på, at affald med mønter i findes i udkanten af en landsby eller sågar spredt ud som gødning på markerne (Suchodolski 1996, s. 319). På de her behandlede udgravninger stammer de fleste brugs/beboelseslagsmønter fra affaldsgruber og latriner. Under kategorien "andet" er der især ikke nærmere bestemmelige sammenhænge samt en enkelt gravmønt fra 800-tallet (Val-de-Reuil).

Den sidste faktor, der skal behandles her, er, hvorvidt mønterne er samtidige med det arkæologiske lag, hvorfra de stammer (tabel 1, sektion III). Det er ikke altid muligt at sige, idet arkæologiske lag ikke altid kan dateres præcist. Hvis der er flere mønter i et lag, har jeg regnet med den yngste blandt dem.

Fundsteder:	1	2	3	4	5	6	7	8
	kloster	by	by	slot, landsby	slot	bybefæst- ning	landsby, grave	kloster
Antal mønter:	23	27	22	13	10	6	18	2
I. TYPE								
Antal lag	18	21	18	10	8	5	11	2
-prim./sek.	10/8	5/16	4/14	10/0	1/7	2/3	1/10	0/2
II. ART								
-byggeri p/s	5/3	2/8	4/5	0	0/3	0/1	0	0/2
-ødelæg. p/s	0/3	1/5	0/4	1/0	0/1	0/1	0/4	0
-brug/beb. p/s	5/2	2/3	0/2	7/0	1/3	2/1	0/2	0
-andet p/s	0	0	0/3	2/0	0	0	1/4	0
III. ALDER								
-samtidig p/s	9/5	3/8	4/7	9/0	0/1	2/0	1/4	0/2
-tidligere p/s	1/3	1/6	0/7	0	0/4	0/3	0/3	0
-ubestemt p/s	0	1/2	0	1/0	1/2	0	0/3	0

Referencer:

- (1) J. C. Moesgaard, N. Wasylyszyn, "L'apport de l'archéologie à l'étude de la circulation monétaire normande à l'époque ducale : le cas de Saint-Martin-de-Boscherville (Seine-Maritime)", *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 50/6, 1995, p. 1091-1093 (kun mønter før 1200 medtaget).
- (2) Upubliceret rapport over udgravningen Evreux, 44, 46, 46bis rue Joséphine, 1996.
- (3) Upubliceret rapport over udgravningen Rouen, 51 rue Victor Hugo, 1996.
- (4) J. Pilet-Lemière, J. C. Moesgaard, "Les monnaies du site de la Chapelle du Pin, Grosley-sur-Risle", *Les Dessous des sous, Evreux*, 1992, p. 35.
- (5) J. Pilet-Lemière, "Les monnaies recueillies sur le site", D. Pitte, *Le vieux château de Vernon*, Vernon, 1990, p. 39.
- (6) A. Renoux, *Fécamp du palais ducal au palais de Dieu*, Paris, 1991 (kun mønter 1385-1450 medtaget her).
- (7) B. Foucray, J. C. Moesgaard, "Les monnaies des fouilles, Val-de-Reuil/Portejoie", under forberedelse.
- (8) J. C. Moesgaard, "Les monnaies et les jetons découverts lors des fouilles de Saint-Philbert-sur-Risle (Eure)", *Groupe de Recherche Archéologique du Pays de Caux*, bulletin 1994, s. 39-41.

Tabel 1: Udvalgte normanske udgravninger.

- I. Antal arkæologiske fund-sammenhænge med mønter samt skøn over møntens forhold (primært eller sekundært) til fundsammenhængen.
- II. Fortolkning af årsagen til tilblivelsen af fundsammenhænge (byggeri, ødelæggelse, brug og beboelse eller andet).
- III. Skøn over møntens samtidighed med fundsammenhængen.

Man konstaterer, at cirka 2/3 af mønterne er samtidige med det arkæologiske lag, hvori de er fundet. Det gælder næsten alle mønter fundet in situ, hvilket bestyrker tolkningen, at de skulle stamme fra almindeligt omløb. Imidlertid er også en stor del af mønterne fra forstyrrede lag samtidige med disse. Det tyder på, at de er tabt kort tid før eller under lagets dannelse. Det øger naturligvis deres værdi som kilder til møntomløbet på stedet.

Et eksempel på det modsatte findes fra Evreux-udgravningen. I opfyldningsjorden til nogle løbegange fra 2. verdenskrig fandt man en romersk mønt, en middelaldermønt og en 1600-talsmønt. Her må mønterne tydeligvis på forhånd have været i jor-

den, der blev bragt til stedet til opfyldningen. Spørgsmålet er så, hvor langt man har transporteret jorden. I vore dage kan det dreje sig om store afstande, men det har man nok ikke gjort førhen.

Samme udgravning giver også et fingerpeg om, at mønter i affaldsgruber og latrinopfyldninger ikke altid er samtidige med brugen af disse. I nederste opfyldningslag lå en mønt, der var samtidig med brugen af en latrin, men i to øvre lag lå to mønter, der var henholdsvis 200 og 400 år ældre!

Bevaringsforhold spiller ligeledes ind i mønters overlevelsesgrad. Nogle jordbundstyper nedbryder hurtigt metal, og visse metallegeringer er mindre resistente end andre. Således så jeg fornyligt en jordfunden Frederik IX zink-tøre. Efter opholdet i jorden vejede den kun 1,73 g mod de oprindelige 3,20 g. Næsten halvdelen var bortkorroderet på kun 30-40 år!

Det vil ses, at resultatet af denne gennemgang er yderst blandet, og at det ikke er muligt endegyldigt at afgøre det problem, der blev stillet op i indledningen. Det er dog mit indtryk, at de fleste mønter nok er tilfældige tab fra det daglige omløb. Denne hypotese er i det mindste ikke blevet modbevist af det fremlagte materiale. Kun en enkelt gravmønt og måske et par bygningsofre er kultiske nedlægninger.

Langt hovedparten af mønterne kommer fra forstyrrede lag. De fleste mønter, dog ikke alle, er samtidige med lagenes opståen. Især byggeaktivitet fører til en voldsom forøgelse af fundmængden, og det skævvrider den kronologiske repræsentativitet i en gruppe fundmønter. Det understreger endnu engang nødvendigheden af at have et stort materiale til rådighed, hvorved man kan håbe, at repræsentativitetsproblemet vil udjævnes.

Litteratur

M. A. S. Blackburn, "Coin circulation in Germany during the early Middle Ages: The evidence of the single finds", *Fernhandel und Geldwirtschaft*, udg. B. Kluge, 1993, s. 37-54.

M. Bompaire og J. Pilet-Lemière, "Représentativité des trouvailles d'églises dans l'espace français : quelques exemples, premières approches", *Trouvailles monétaires d'églises*, Lausanne, 1995, s. 85-112.

D. M. Metcalf, *An atlas of Anglo-saxon and Norman coin finds 973-1086*, London, 1998.

S. Suchodolski, "Absence of mind or magic? A few remarks on the so-called small or single finds", *Quaderni ticinesi di numismatica e antichità classiche* 25, 1996, s. 317-327.

English Summary

Single Finds: Losses from Circulation?

The archaeological context of coins from 8 excavations in Normandy shows that more than $\frac{3}{4}$ of the coins come from disturbed layers. The layers providing coin finds are often the result of building activity on the site. About $\frac{2}{3}$ of the coins are contemporary to the layer in which they were found. Evidence for non economic use of coins is rare.